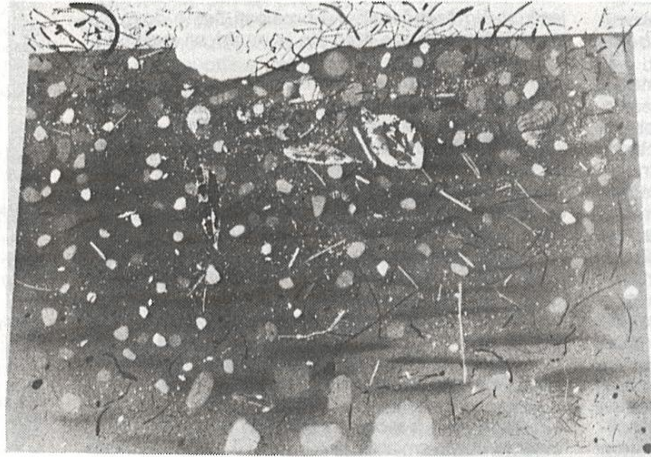

IMENOVANJE I TRADICIJA

nenad mišćević

I Zamisao o lancu prenošenja

Razgovor o moći i nemoci jezika teško da može zaobići temu imena. Imenovanje igra ključnu ulogu u mitološkom i ideološkom diskursu, kao i svuda u području kulture – književnost, historija, etnologija pružaju o tome dovoljno svjedočanstava. (1)

Zanimljivo je da je i na području teorije značenja, u istraživanjima koja su bila orijentirana spram logike, teorije istine i drugih apstraktnijih disciplina, tema imenovanja igrala i igra važnu ulogu. No, ovdje je ime bilo shvaćeno prvenstveno pogledom na odnos ime – nosilac, odnos referencije. Neki filozofi (Mill, djelomično Russell) isticali su neposrednost referentnog odnosa u slučaju imena, dok su drugi (Frege, kasni Wittgenstein) tražili pomoćne elemente koji bi ipak posredovali između imena i nosioca.

Teme koje su za kulturalne discipline samorazumljive, i slučajevi koji su za njih neproblematični, postali su upitni u ovoj drugoj, logičkim problemima inspiriranoj tradiciji. Tako je za etnologa ili za teoretičara književnosti činjenica da ime u literaturi ili mitologiji izgleda kao da stoji za fiktivno biće (Perun, sluga Jernej) neproblematična, dok za filozofa koji se bavi teorijom značenja ona krije zagonetku: što zapravo označuje prazno ime, ime bez nosioca?

Isto tako je za proučavaoca ideološkog diskursa posve normalna stvar da je recimo, u nas, poslije rata smatrano važnim da djeca ne misle da je Djeda Mraz istovetan sa Svetim Nikolom. Filozof se pak pita što to uopće znači: ako su i Djed Mraz i Sveti Nikola nepostojeća bića, što bi mogla označiti tvrdnja da Djed Mraz nije istovetan sa Svetim Nikolom?

Dugo vremena su se proučavanja u teoriji značenja odigravala nezavisno od kulturalno-onomastičkih istraživanja o funkciji imenovanja. Danas postoji nada da se između tih proučavanja izgrade mostovi. Naše izlaganje bit će pokušaj da se barem naznači gdje bi most trebalo početi graditi.

Među novijim teorijama imenovanja istaknuto mjesto zauzima grupa teorija koje počivaju na pretpostavci da je referencija imena određena lancem prenošenja od nosioca, preko imenovatelja, ili osoba koje su u izravnom dodiru s nosiocem, od onih upotrebljivača imena koji ime upotrebljavaju bez izravnog dodira s nosiocem, i čak imajući vrlo malo obavijesti o njemu.

U novijoj analitičkoj filozofiji glavni predlagач takve pretpostavke je Saul Kripke, koji je svojim djelom *«Imenovanje i nužnost»* (1972) postao začetnikom navedene grupe teorija.

Među filozofija koji su razvijali ovu početnu pretpostavku, neki su se usredsredili na činjenicu da je lanac prenošenja u širokom smislu uzročni lanac, i izrazili nadu da bi se ovo svojstvo dalo iskoristiti u pravcu fizikalističke teorije značenja.

Drugi su pak naglašavali činjenicu da lanac prenošenja čini historijsku tradiciju, neki zajednički praktički splet, u tom smislu da svi sudionici u prenošenju zapravo sudjeluju u jednoj zajedničkoj praksi.

Ovo stajalište, koje u literaturi nema imena, mogli bismo nazvati tradicionalističkim, a zastupaju ga američki filozof K. Donellan i nedavno preminuli britanski filozof Gareth Evans.

Po mom sudu tradicionalistička teorija ima sve dobre odlike koje mogu poslužiti da se prebrodi jaz između kulturalističko-onomastičkih proučavanja i semantičko-logičkih teza.

Pokušat ćemo razviti u tom pravcu tradicionalističke poglede.

Ključna zamisao tradicionalističke teorije jest da lanac prenošenja treba objasniti u terminima govorne prakse u nekoj govornoj zajednici.

Element prakse, jezične igre, tiče se načina određivanja nosioca imena. Nosilac imena *a* je osoba (predmet) koji su u danoj zajednici zove *a*. Ovo *»zvati se«* odnosi se na skup međusobno povezanih verbalnih aktivnosti (naravno, isprepletenih s neverbalnim). U punom i čistom slučaju upotrebe imena, osoba je u zajednici poznata kao *a*: postoje ljudi koji su u stalnom dodiru s osobom, koji su je pouzdano u stanju prepoznati, koji znadu kako se zove, koji je oslovljavaju s *a*, osoba sama znade da se zove *a*, odaziva se na ime, i slično.

»Lanac prenošenja« imena je onda slikovit naziv za proces formiranja tradicije, u kojem se praksa upotrebe imena *a* za osobu *X* proširuje na nove osobe, nove zajednice, i to, kako u uvjetima u kojima je *X* izravno dostupan (živ, prisutan) tako i u uvjetima kad *X* prestaje biti izravno dostupan. Tradicija upotrebe je, dakle, proizišla i iz toga što se novi govornici uključuju u igru – praksu upotrebe imena *a* za *X*-a.

Uloga koju igra informacija koju govornici posjeduju o *X*-u je dvostruka:

prvo, informacija zacrtava široke granice primjenjivosti imena (vrstu bića na koju se ime primjenjuje, približan krug činjenica o denotatu).

drugo, informacija upućuje na denotat, zahvaljujući tome što potječe od denotata, i što su govornici u stanju načelno provjeriti ovo njezino podrijetlo.

Prva, i manje važna, te samo približno definirana uloga počiva na opisnoj adekvatnosti. Druga,

ključno važna počiva na podrijetlu informacije, na »obavijesnoj sponi« između informacije i predmeta.

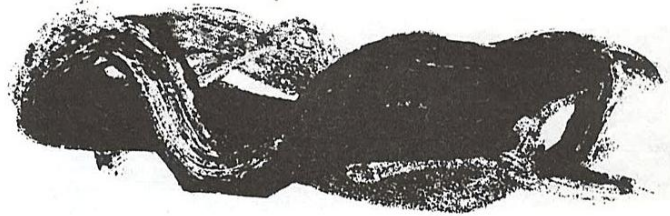
Evans u svojem izlaganju tradicionalističke teorije uvodi dodatni element koji treba da pojasni promjene denotacije imena (njegov primjer: – Naziv »Madagaskar« nekad je označavao afričko kopno. Marko Polo i drugi pomorci pogrešno su razumjeli naziv, i shvatili da se odnosi na otok. Tako »Madagaskar« danas označuje otok Madagaskar). Klasične kauzalne teorije tu su u neprilici, jer se čini da bi ime uvijek trebalo referirati na predmet kojim započinje uzročni lanac. Evansov dodatni element je pojam pretežnosti ili prevladnosti. Ako se dogodi da informacija porječe iz dva izvora (u Evansovu primjeru afričko kopno i otok), ime će se odnositi na onaj izvor informacije koji prevladava ili preteže (kriterij pretežnosti je teško precizno postaviti, i on sigurno varira interesima govornika).

Kako se formira tradicija upotrebe nekog imena? Evans predlaže trofaznu shemu.

U prvofazi članovi neke govorne zajednice komuniciraju s *x*-om i o *x*-u, upotrebljavajući za njega neko ime *a*. Tim imenom je *x* bio kršten, ili mu je nadijenuto u nekom više ili manje uobičajenom postupku. Upotreba imena *a* tako postaje navika, praksa. Sudionici u toj praksi, koji poznaju *x*-a, prepoznaju ga, komuniciraju s njim, i tako ostvaruju izravnu obavijesnu sponu s njim, možemo smatrati veteranima prakse upotrebe imena *a* i veteranima tradicije koja će iz te prakse izrasti, i koju možemo, radi kratkoće, zvati *a*-tradicijom.

Druga faza nastupa kad se osobe koje nemaju izravni dodir s *x*-om uključuju u praksu upotrebe imena *a* za *x*-a. Ovi noviji uče od veterana kako se ime *a* upotrebljava u *a*-tradiciji, u upotrebljavaju ga na isti način, i s namjerom da referiraju na *x*-a. Budući da nemaju izravnog dodira s *x*-om, oni će se rukovoditi opisnim znanjima o *x*-u. Međutim, bez obzira na to koliko ova znanja bila korisna za noviji, pitanje o tome na koga oni referiraju kad kažu *a* ne rješava se opisnom adekvatnošću (istinitošću) informacije koju imaju o *x*-u, već time da li ta informacija potječe (preko *a*-tradicije) od *x*-a ili ne.

Treća faza nastupa kad se zajednica noviji osamostaliti (najčešće tako da veterani izumru). Noviji sada i produžuju sami *a*-tradiciju, i to pridržavajući se dvaju mjerila: opisne adekvatnosti, i znanja o podrijetlu informacije, koje znanje se tu svodi na znanja o tome na koga su referirali veterani *a*-tradicije upotrebljavajući ime *a*. Opet znanje o podrijetlu igra ključnu ulogu. Ta je uloga regulativna ili normativna, i nalazi svoj zorni prikaz u fikciji svezna-

jućeg onomastičara koji posjeduje punu informaciju o podrijetlu imena (Donellanova fikcija): osoba za koji bi takav sveznajući onomastičar ustvrdio da je referent imena »a« jest referent imena »a«. To ne znači da se u praksi većina novajlija ne zadovoljiva vjerovanjem u opisnu adekvatnost (Mojsije je čovjek koji je izveo Izraelce iz sužanjstva, Gödel je matematičar koji je dokazao nepotpunost aritmetike, Matija Gubec je junak koji je digao Seljačku bunu).²

Držimo da je ova tradicioistička slika uloge i referencije imena uglavnom ispravna. Ona na prikladan način kombinira elemente opisne teorije s temeljnom predodžbom o lancu prenošenja. U daljem tekstu bavit ćemo se nekima od problema semantike imena sa stajališta tradicioističke slike. Naš će posao biti slijedeći:

Prvo, primjeniti tradicioističku sliku na problem sudova identiteta, pri čemu ćemo nastojati važnost tradicije shvatiti radikalnije no što to čine Donellan i Evans, te je protumačiti kao »način danosti« predmeta.

Zatim, pokušat ćemo osloboditi tradicioističku sliku balasta jedne hipoteze kojom je ona opterećena kod njezinih tvoraca. To je hipoteza o tome da rečenice koje sadrže prazna imena ne izražavaju nikakav sud, odnosno hipoteza da je prava pojedinačna referencija takva da misao koja misli premet na način takve prave pojedinačne referencije duguje svoje postojanje postojanju predmeta. Držimo da je ta hipoteza pogrešna, i pokušat ćemo je učiniti suvišnom. Ujedno ćemo baciti još jedan pogled na ulogu tradicije kao načina danosti predmeta.

Dosadašnje razmatranje kretalo se uglavnom u okvirima uobičajenih tradicioističkih teorija (Donellan, Evans), iako smo istražujući analogije s igrom već krenuli u nepoznato. Sada treba da učinimo još jedan korak dalje. Uobičajena tradicioistička slika tiče se samo tradicija koje su započete referiranjem na neku danu, postojeću stvar ili osobu. Nema razloga da ne proširimo sliku tako da ona obuhvati i tradicije koje ne potječu od prakse referiranja na odista postojeći objekt. Budući da su one prve utemeljene u predmetu, a da ove druge nisu, govorit ćemo o utemeljenim i neutemeljenim tradicijama.

Kako započinjete neutemeljena tradicija? Donellan je locirao problem svojim pojmom »blokade«: »Kad povijesno objašnjenje upotrebe imena (s namjerom da se referira) završi događajima koji nas sprečavaju da identificiramo ijednog referenta, nazvat ću to 'blokadom' u povijesti« (SON, str. 23). Naše nagadanje je da se glavni mehanizam blokade oslanja na uvođenje opisnih imena, koja se onda tretira kao da su prava neopisna. Ovaj mehanizam trebao bi imati barem slijedeće faze:

1. uvođenje opisnog imena na primjer, nazovimo božansku osobu koja nam je poslala ovu zvijezdu repaticu Divus)

2. Učvršćivanje (postojanje krutom oznakom) opisnog imena

3. Proširenje prakse na novajlije.

(U slučaju povijesno važnih izmišljenih bića – mitologija, neki sveti, u prvom redu – treba imati na umu važnost sistema fikcije. Iako postojanje sistema nije nužan uvjet, pa ne ulazi u pojmovnu ili logičku shemu objašnjenja blokade, ono će ući u većinu empirijskih objašnjenja kao važan faktor.)

Neutemeljene tradicije su parazitske, one za svoje postojanje ovise u uspješnim praksama u okviru utemeljenih tradicija. U tom smislu one su izuzetak – nemoguće je zamisliti upotrebu imena koja bi počivala pretežno na neutemeljenim tradicijama.

Neutemeljene će nam tradicije trebati kad bude riječ o imenima bez nosilaca.

Rezimiramo, mehanizam referencije kod imena je takav da uključuje pozivanje na praksu upotrebe imena, dakle, u stanovitom ograničenom smislu je autoreferencijalan. Ova praksa upotrebe, i tradicija koja iz nje nastaje, osiguravaju dostupnost deno-

tata i dovoljno uvjete za istovjetnost, odnosno kontinuitet denotacije, i imaju neka ključna svojstva fregeovskih »smislova« ili »načina danosti«, pa se može tvrditi da tradicija dostupnosti predmeta zamjenjena upotrebe nekog imena za predmet čini proizilazi iz specifičnog načina danosti predmeta u tradiciji. Osim ove opće komponente, tradicija može nositi i posve određenu spoznajnu perspektivu (fregeovski »smisao« u strogoj upotrebi) koja igra sekundarnu ulogu u određivanju referenta.

Nasuprot očekivanjima mnogih filozofa, imena posjeduju netipičan mehanizam referencije i ne predstavljaju uzorni slučaj, iz kojeg bi se razmjerno jednostavno, mogli izvoditi zaključci o referenciji uopće.

Il Sudovi identiteta: je li Anzotika Venera?

Tvrdnja da su tradicije upotrebe imena neka vrst načina danosti imena daje nam stanoviti manevarski prostor. Imamo na raspolaganju u stvari dvije komponente koje podsjećaju na fregeovski smisao: najprije način danosti »x« – a u a-tradiciji, a onda, uže karakterističnu informaciju (i s njom karakterističnu perspektivu) koju a-tradicija sobom nosi, a ko je nosi.

Ovo proširenje manevarskog prostora pokazuje dobre rezultate u primjeni na klasičnu zagonetku teroije imena: zagonetku sudova identiteta.

Pod sudovima identiteta podrazumijeva se sudove kao što su »Zornjača je Večernjača«, »Ciceron je Tuljje«, općenito sudove koji imaju oblik »a=b« gdje su »a« i »b« imena, a »=« stoji za »je« u značenju identiteta (tzv. je-identiteta).

U svakodnevnom životu i znanosti pretpostavlja se da ovakvi sudovi mogu biti informativni (za dječaka koji promatra zvijezde sud »Večernjača je Zornjača« je sigurno informativni).

Ako ime samo uvodi predmet u raspravu, kako sud identiteta da bude informativan?

Za teorije koje niječu da imena imaju »smisao« ovakvi sudovi predstavljaju krupni problem. Jedini način da ga riješe jeste da te sudove interpretiraju petajezički. Posve naivna varijanta bila bi »a=b«, tj. sud da je ime »a« na neki način isto ime kao i »b«. Ovo zvuči prilično neuvjeljivo, jer sud identiteta ne tvrdi istovjetnost imena. Suptilnija varijanta sastoji se u tome da se kaže da sud identiteta tvrdi o imenima da imaju isti denotat. No, i ta varijanta nije posve uspješna: ona nas tjera da sud koji izgleda kao jednostavni sud o stvari rekonstruiramo kao složeniji sud o riječima, dalje, da mijenjamo smisao riječi »je« – (identiteta) i da ga pretvaramo u znak za odnose među svojstvima imena (svojstvo trećeg reda).

Naglasak na tradiciji odnosno lancu prenošenja čini se da ne mijenja strukturu klasične pozicije. Dok su prije »smislovi« sami upućivali na referent, sada to čine preko tradicija.

To je, međutim, privid. Ako se priča o tradicijama ispriča dovoljno radikalno slika se mijenja iz temelja. Evo priče:

Zornjača i Večernjača. Izvršno odabran primjer, dostojan Fregea i slave koju uživa. Kvaka 22 je slijedeća: nema ničeg društvenog, komunikativnog ni praktičnog što bi razlikovalo Z-tradiciju od V-tradicije. Daleki i neznani nam babilonski, grčki, praslavenski zvjezdodaci vidjeli su istu planetu (najširi dohvat) jednom ujutro, drugi put uveče; prvo ime nosi sa sobom informaciju o prvog perspektivi, drugo o drugoj. Ne znamo ništa o asimetričnosti dviju perspektiva, pa se pretpostavlja da su bile simetrične. I to je sve. Dojam koji se stiče je onaj gorespomenuti: ako su i bile po srijedi dvije tradicije, one se razlikuju samo po perspektivi, »smislu« koji nose ili još gore (Slično: Ciceron i Tuljje).

Da bismo se oslobodili steege ovog primjera, treba uočiti da je on u svojoj ahistoričkoj čistoći samo ekstremni slučaj.

Situacija u kojoj sudovi identiteta postaju doista zanimljivi su oni u kojima imamo posla s među-

sobno nesimetričnim, neravnopravnim tradicijama. U našem sistemu nadijevanja imenâ postoji službeno utemeljivanje tradicije: krštenje, matični ured i ostalo. Ime koje građanin stiče u službeno utemeljenoj tradiciji (SUT) je ono koje ga prati kroz čitav život i sve moguće svjetove. Ono stoji na ličnoj karti, pasošu, i tako redom. U primitivnim društvima službeno krštenje je složenije, ali je nadzor vjerojatno isto tako strog, ako ne i stroži.

Usporedo sa službenim imenima, postoje neslužbena, nadimci, aliasi, pseudonimi. Alias i pseudonimi su naša lovina: oni jasno stoje u vezi s posebnim i izoliranim praksama-tradicijama.

I tako, inspektor je jednog dana otkrio da je Zoro ustvari Ramon Martinez.

Što je otkrio?

To da su dvije prakse, dvije tradicije Z-tradicije i RM-tradicija utemeljene u istoj osobi. No, one nisu ravnopravne. Z-tradicija je neslužbena, izolirana, i tako izolirana nosi sobom jednostranu perspektivu. RM tradicija je službena, standardna i općeprihvaćena. Inspektorovo otkriće integrira izoliranu tradiciju u standardnu, pri čemu se onda uspostavlja veza među perspektivama.

No, za razliku od Zornjače i Večernjače, ovdje nisu samo perspektive, »smislovi« relevantni i zanimljivi. Ime »Zoro« figurira u nizu postupaka koji su i sami relevantni, ono je žarište jedne određene prakse.

Slično stoje stvari s, recimo, književnim pseudonimima (teste Kierkegard). Oni izoliraju autora, predstavljaju ga isključivo u svojstvu pisca teksta, i to je izoliranje konstitutivno za tradiciju.

Prvi, provizorni zaključak: ima sudova identiteta kod kojih informativnost nije rezultat isključivo veza među »smislovima«, već u velikoj mjeri počiva na povezivanju odgovarajućih praksi-tradicija.

Može li se ovaj zaključak učiniti zanimljivijim, radikalnijim? Može, uz riziko.

Treba naći sud identiteta »a je b« koji zadovoljava slijedeće uvjete:

- 1) da bude informativan (a ipak:),
- 2) da »smislovi« od »a« i »b« budu otprilike isti (za različite subjekte),
- 3) da se pitanje referenta ne postavlja (najbolje da referenta nema),
- 4) da »a« i »b« pripadaju različitim tradicijama.

Rizičnost se skriva u implikacijama uvjeta 3. Naime, imena bez referenta – nosioca možda nisu uopće prava imena. Slika o tradiciji pravljena je pogledom na tradicije koje su utemeljene, dakle u stvarnim jedinkama. Riskantno je donositi zaključke na temelju pretpostavke da su prazna imena dovoljno »normalna«.

Držim da je slijedeće razumna strategija: potražiti sudove koji zadovoljavaju uvjete 1–4. Ako se ispostavi da su tipografska imena koja u tim sudovima figuriraju, sintaktički doista imena, ako su nadalje takvi sudovi na nekom respektabilnom području česti, i ako je situacija takva da se sintaktička imena tretiraju kao da su i semantička imena, onda se ipak nešto postiglo. Naime, tada je teret dokaza na onome koji usprkos ovim indicijama inzistira na tome da ime bez nosioca nije uistinu ime.

Rezultat potrage je slijedeći:

Postoji područje na kojemu se ispunjavaju uvjeti 1–4, ono nije blisko ni svakodnevnici ni strogoj znanosti, pa ne znamo da li je za semantiku respektabilno, ali je sigurno zanimljivo – to je područje istraživanja mitologije i religije. Ima još jedan kandidat, ali sa slabijim izgledima, književna povijest.

Primjera ima mnogo, pa bismo jedan domaći: ilirska božica Anzotika štovana je u Ninu (zainteresirani čitatelj može razgledati fotografiju na koricama *Dometa* br. 5/84 i konzultirati iscrpnu analizu J. Medinija, iz koje smo crpili podatke). Anzotiku se uglavnom izjednačuje s rimskom Venerom:

(A) Anzotika je Venera.

Ovaj sud (A) ispunjava naše uvjete; 1) informativan je, 2) sadržaj kulta Anzotike uglavnom se poklapa sa sadržajem kulta Venere, 3) referent (na žalost) ne postoji, 4) »Venera« pripada rimskoj tradiciji, »Anzotika« ilirskoj.

Treba da razlikujemo dva slučaja.

Prvi, irelevantan. Ilir koji vjeruje u Anzotiku i pokušava smisliti da li je Anzotika Venera. Ostavimo li po strani praktične interese (Venera je tobož pretek Julijevaca, a nikad se ne zna s Rimljanima...), ostaje nam načelo blagonaklonosti: interpretiraj Rimljane blagonaklono i vidi nije li to njihovo božanstvo ipak naša dobra stara Anzotika. Uvjet »3« je prekršen, a situacija nejasna.

Drugi slučaj, relevantan.

Suvremen istraživač koji ne vjeruje u poganske bogove, često će istraživati da li je neku sud kao što je (A) istinit. On se mora. U načelu, istraživati će tradicije i smislove – perspektive. Na primjer: Venera je »božica ljubavi, seksualnosti i plodnosti« Anzotika također. Štoviše, Venera je i htonična božica (manje poznato). Anzotika također (suptilna i informativna podudarnost na neočekivanom svojstvu). Štoviše, i Venera i Anzotika su srodne Kibeli, pa su onda i međusobno. Dakle, Anzotika je Venera.

Ovakav postupak predstavlja točan inverz klasične slike. Slučajnost ili istovjetnost sadržaja vjerovanja ovdje služi za to da bi se povezalo dvije tradicije, a ne obratno.

Zaključak: u neki područjima sudovi identiteta služe za to da bi se pomoću istovjetnosti smisla povezalo dvije prakse-tradicije.

Komentar: svi sudovi identiteta, pa i oni kod kojih je u prvom planu smisao-perspektiva vezana uz ime, pretpostavljaju uspoređivanje tradicija. No, ima sudova identiteta koji su informativni, iako su smislovi koji u njima figuriraju istovjetni. Informativnost ih sudova se svodi na vezu tradicija.

Ima ljudi koji drže da prazna imena nisu imena, da rečenica u kojoj figurira prazno ime ne izražava misao, pa onda ni vjerovanje (barem ne izravno). Oni drže da ime omogućuje pravo pojedinačnu referenciju (PPR), pravu u tom smislu da ako nema pojedinačne stvari nosioca imena nema ni misli. O njima je riječ u slijedećem poglavlju.

Usporedimo ovaj pristup s onim što o sudovima istovjetnosti piše Demellan. Njega zanima mnogo uže pitanje, pa je njegov primjer vezan uz slogove imena kao što je (Sv. Nikola, Santa Claus, Pere Noel) (Donellan zastupa TPPR, ali nije baš radikalno – nije čuo da u slučaju neuspjele referencije imamo propozitivnu, ali dopušta da imamo vjerovanje). Kako znamo da se rečenica o Santa Clausu i Pere Noelu odnose na isti nepostojeći objekt? Donellan odgovara da ova imena imaju zajedničko podrijetlo, točnije da su »blokade u upotrebi doričnih imena same povijesno povezane« i dodaje da je u slučaju nepovezanih blokada bolje govoriti o sličnim ali ne istovjetnim pogrešnim vjerovanjima.

Donellanov je pristup na prvi pogled oprezniji od našeg, utoliko što isključuje sudove identiteta vrste »Venera – Anzotika« (gdje ne računamo sa zajedničkim podrijetlom imena niti s povijesnom vezom među blokadama). No, njegov kriterij dopušta očito pogrešne identifikacije, i to slijedećeg oblika: zajedničko božanstvo x obožava neka grupa Grupa se podijeli, i prva podgrupa dalje obožava x- pod imenom a druga pod imenom b Tijekom vremena se uz a i b vežu međusobno vrlo različite, konačno i oprečne predodžbe, a kultovi se na odgovarajući način izmjenju. Pod Donellanovom kriterijem »a=b«.

Podrijetlo pogreške je vjerojatno u tome što Donellan pokušava tretirati neutemeljen tradicije vrlo slično utemeljenim, samo što umjesto zajedničkog predmeta – utemeljitelja postulira zajedničku blokadu.

Na kraju, jedno pitanje za buduće odgonetače, Kod nas je poslije rata Sv. Nikola u svojim darovateljskim funkcijama zamjenjen Djeda Mrazom. Pri tom je naglašavana tvrdnja »Sv. Nikola nije Djed Mraz«. Što je smisao ove tvrdnje?

III Na što mislim kad razmišljam o Jupiteru?

Ostaje nam još da se pozabavimo posljednjom klasičnom zagonetkom o imenima, problemom praznih imena, ili imena bez nosioca. Primjera ima u izobilju; kad pobožni Rimljanin kaže: »Jupiter se danas ljuti« on hoće referirati na boga Jupitera, i mi znademo da on to hoće, također znademo da mu to ne uspijeva. Ovdje ćemo razmatrati samo slučajeve u kojima govornik iskreno vjeruje u postojanje nosioca imena (izostavljamo slučajeve pretvaranja, kao u književnosti gdje je pisac i čitatelj i kritičar znaju da Don Quijote ne postoji, ali govore o »njemu«).

Zagonetka praznih imena ima ovaj oblik: Kakvu misao (sud, propoziciju) izražava rečenica u kojoj na mjestu subjekta stoji prazno ime?

Drastičan i kratak odgovor daje teorija prave pojedinačne referencije (PPR): rečenica s praznim imenom ne izražava nikakvu misao.

Teorije prave pojedinačne referencije (TPPR) inspiriraju se zamišlju po kojoj izravna pojedinačna (singulirana) misao o nekom predmetu za svoje postojanje ovisi o postojanju predmeta (nešto poput Parmenidove izreke: Misao neće naći bez predmeta o kojem je izgovorena). One se ne ograničuju na imena, već nastoje obuhvatiti i druge singulirane termine.

Slično onda tvrdi teoretičar PPR i o imenima. Upotreba imena vodi svoje podrijetlo od nekog akta imenovanja, u kojem je predmet dobio ime, i ovisi o podrijetlu koje je vezuje uz predmet. Tamo gdje nema predmeta, nema ničeg o čemu bi subjekt mogao misliti misao.

Da bi opravdao misaonost sudova tipa »Rimljani su vjerovali u Jupitera«, Evans, teoretičar PPR sastavlja pripisivanje vjerovanja – misli od obrazlaganja postupka, verbalnih i neverbalnih. Kad povjesničar kaže da su Rimljani vjerovali u Jupitera, on obrazlaže njihove izjave, kultove i postupke, pomaže nam da ih vidimo kao razložne, ali time im ne pripisuje nikakvu misao o Jupiteru.

Zanimljiva konzekvanca Evansovih stavova je slijedeća: Pretpostavimo da ispred mene nema pisac-eg stroja i da haluciniram pisac stroj. Kad tada kažem »Ovaj pisac stroj je star«, onda nisam uistinu izrekao misao, jer gdje nema predmeta nema ni pokazne misli o njemu. Što sam onda pomislio? Ništa, samo sam namjeravao nešto pomisliti, i povjerovao da sam nešto pomislio. Slično, ako me neopazice u tamnom hodniku sele ovrcom, a ja držim da mislim, »Ovdje je baš zgodno«, nisam uistinu ništa pomislio jer ne postoji PPR vidi ove posljedice kao jednostavni korolarij realističkog shvaćanja zamjedbe: ako doista vidimo predmete, a ne predodžbe ili osjetilne podatke, onda je kriterij za postojanje misli utemeljen na zamjedbi postojanja predmeta kojeg zamjećujemo.

Zastupnik TPPR nudi slijedeći primjer (Evans): Veselo se društvanje dogovori da izmisli osobu. Izmisle o njoj razne priče, a dadnu joj i ime, Alfred. Kad netko od veseljaka spomene Alfreda, ostatak društva znade da se radi o njihovu izmišljenom junaku.

Zastupnik TPPR nas sada pita: kad naš veseljak kaže »Alfred je tužan«, hoćemo li doista tvrditi da (veseljak) misli misao o Alfredu, da je taj tužan? I doista, bit ćemo skloni reći da je riječ samo o igri, o pretvaranju, a da veseljak ništa o Alfredu pomislio nije. Naš odgovor, čini se, ide u prilog TPPR.

No, tu nas je on prevario. Zaveo nas je pričom u kojoj veseljaci svi znaju da je Alfred izmišljotina. Naravno, ako veseljak znade da je Alfred njihova vlad-

stita izmišljotina, i da ime nema nosioca, teško da će govoreći »Alfred je tužan« misliti da nekog Alfreda na kojem bi se temeljila tradicija upotrebe imena. No tu se radi o nespojivosti vjerovanja da Alfred ne postoji i vjerovanja da je Alfred tužan, a ne o nespojivosti toga da Alfred ne postoji i da netko misli misao »Alfred je tužan«.

Izmjenimo lagano sagu o Alfredu. Pretpostavimo da su veseljaci uspjeli neku treću osobu namagarčiti i uvjeriti u Alfredovo postojanje te Treća Osoba kaže »Alfred je tužan«. Na koga misli Treća Osoba? Na Alfreda, Kojeg? Pa onog o kojem veseljaci stalno pričaju.

Za nas je mjerodavna reakcija Treće Osobe. Ona živi u zabludi, vjerujući da Alfred postoji, i kod nje nema opasnosti od proturječja između znanja o tome da je »Alfred« izmišljen i kazivanja da je Alfred tužan. Njezin je slučaj stoga čist, i vjerojatno nećemo mnogo pogriješiti ako joj pripišemo odgovarajuću misao.

Dosad najpotpuniji prikaz tradiconističke teorije nalazimo kod G. Evansa (on ne upotrebljava taj naziv, a niti nikoji drugi). Kod njega je ona vezana uz hipotezu o pravoj pojedinačnoj referenciji. Iako se čini da tradiconizam i TPPR podržavaju jedno drugo, to je samo privod. Postoje zastupnici tradiconizma koji zastupaju i TPPR (Evans). Postoje zastupnici TPPR koji ne zastupaju tradiconizam ili se barem ne izjašnjavaju (Mc Dowell). Postoje treći koji ne zastupaju ni jedno ni drugo. I konačno, postoji četvrta mogućnost: tradiconistička slika bez TPPR.

Tim putem krećemo.

Strategija će biti slijedeća: Potrebno je odvojiti dvije komponente, sačuvati teorijski plodnu sliku o lancu prenošenja (tradiciji), i odbaciti TPPR. Da bi se to postiglo, treba je naći neku karakterizaciju misli koju se izražava rečenicom gdje prazno ime stoji na mjestu subjekta. Ta karakterizacija ne smije povlačiti sa sobom opisnu predodžbu o tobožnjem referentu, jer bismo se time odrekli slike o lancu prenošenja, a mora biti takva da razlikuje postojanje misli od uspješnosti referiranja. Drugim riječima, ako rečenica »Pa«, gdje je »a« ime, ima denotat u w, a nema ga u w, tražena karakterizacija misli koju »Pa« izražava mora biti neutralna s obzirom na razliku između w i w. Tako karakterizirana misao bit će ono što se naziva užim sadržajem subjektova vjerovanja; dovedena u prikladan odnos sa stvarnošću w i w, bit će proširena od šireg sadržaja. Pokazat će se da je najlakše zadovoljiti ovom zahtjevu tako da subjektovu misao karakteriziramo izravnom, neopisnom vezom s relevantnom tradicom; slika o lancu prenošenja sama nudi ključ za rješavanje problema.

Tradiconistička slika prakse prenošenja dakle sugerira odgovor. Ona počiva na pretpostavci da sudjelovanje u tradiciji govorniku otvara pristup imenovanom predmetu. Ako je ova pretpostavka točna, onda sudjelovanje, ili čak samo inicijacija, u praksu, čini objekte spoznajno dostupnim, ili bar misaono dostupnim.

No, u tom slučaju ima smisla govoriti o načinu danosti koji je karakterističan za sudjelovanje u praksi spominjanja x-a pod imenom »a«. U taj će način danosti ući s jedne strane to da je x prezentiran a-tradicijom, a u nekim slučajevima možda i to kako je prezentiran. Čekajući bolja vremena i solidno objašnjenje, mora se naime voditi računa o ranije iznesenoj razlici između popularnih i nepopularnih objekata (ljudi i mjesta). U slučaju popularnog objekta tradicija ne precizira minimalnu sadržajnu perspektivu. Većina čitatelja je vjerojatno upoznata s objektom Beograd. Za neke je to naprosto glavni grad SFRJ, za druge mjesto gdje se raspravila o analitičkoj filozofiji i sjedi u kineskom restoranu, a neki sretnici imaju i nježnijih sjećanja. Ime »Beograd« figurira u govornoj praksi jugoslovenskog stanovništva, ali teško da postoji neka ka-

nonska perspektiva koju bi trebalo spomenuti u specifikaciji načina danosti. Nasuprot tome, ime »Peking« imat će, osim »Peking«-tradicije i specifikaciju »Glavni grad NR Kine«.

Prema tome, u prikaz načina danosti treba da uđe uz obvezatni sortal pozivanje na tradiciju u kojoj se ime upotrebljava u slučaju popularnih ili svestrano poznatih objekata, a u slučaju jednostrano poznatih i na perspektivu poznatosti. Način danosti za ime je poput adrese u memoriji računara. Ako se tkogod čudi da bi tradicija mogla opskrbiti misao specifičnim načinom danosti, neka razmisli o dvojem: prvo, o tome da je jezik između ostalog organon, produžetak organizma, ravnopravan s osjetilima, drugo, neka se pokuša prisjetiti kako bi drugačije mogao misliti o Periklu, ili još bolje o Matiji Gupcu.

Ovaj tekst je izlagan na sastanku Sekcije za logiku Slovenskog filozofskog društva u jesen 1984. U raspravi o izlaganju sudjelovali su A. Ule, A. Prijatelj, M. Uršič, M. Potrč, čije su mi kritičke primjedbe pomogle u oblikovanju završne verzije teksta. Također su mi bile od koristi diskusije na Filozofskom fakultetu u Zadru kao i na Logičkoj sekciji u organizaciji V. Muškardina u Rijeci, u kojima su sudjelovali G. Rey, D. Jutronić, Vanda Božičević, N. Smoković, M. Stanić i drugi.

2. Postavlja se pitanje da li je praksa upotrebe imena kako je vidi tradicijom neobična i izuzetna. Možemo li, da ostanemo pri rječniku »igre«, zamisliti nekakve druge, nejezičke »igre« koje bi imale sličnu strukturu?

Evo primjera iz dječjih igara. Za tradicijskičku sliku, funkcionirat će analogia s igrom traženja skrivenog x »blaga«, i to u slijedećim verzijama.

PRVA VERZIJA: Roditelji pokažu grupi djece neki dobro poznati predmet, koji onda skrivaju. Predmet je sada skriveno »blago« B, i djece ga traže. Onaj tko nađe predmet može ga zadržati. Možemo pretpostaviti ili (a) da su roditelji otputovali i da su djeca prepuštena sama sebi da traže, nadu i prepoznaju predmet ili (b) da su roditelji igrali ulogu suca. Situacija je u prvoj fazi slijedeća:

1. svi sudionici poznaju predmet B koji traže i u stanju su ga prepoznati;

2. svaki sudionik znađe za sve ostale što traže, i znađe da oni znadu da on to znađe.

Pretpostavimo da su ovoj prvoj, »veteranskoj« grupi djece pridružila grupa novajlija, koji hoće da sudjeluju u igri. Veterani im objasne u čemu se sastoji igra, opišu im predmet B koji se traži, i uključe ih u igru. Novajlije sada traže predmet B rukovodeći se opisom kojeg su im dali veterani. To ne znači da je opis posljednji izvor autoriteta, niti

da je adekvatnost opisa predmetu posljednje jamstvo uspjeha: ako novajlije nadu neki sličan predmet koji otprilike odgovara opisu, bit će upozoreni da to nije blago koje se traži. To je druga faza. U drugoj fazi pokazuje se da je igra proširena na slijedeći način:

– Stara pravila ostala su na snazi (konzervativnost)
– novajlije su prihvatile da traže isti predmet B koji traže veterani (ekstenzija).

Važno je uočiti da vanjski promatrač tokom velikog dijela igre neće moći razlikovati ponašanje veterana od ponašanja novajlija. Bitna razlika pokazat će se samo ako novajlija pronađe predmet koji odgovara opisu danom u obavijesti novajlijama, i sastojat će se u tome što će se novajlija tada obratiti grupi veterana za odluku.

Treća faza. Blago, predmet B, nije nađeno, a veterani su otišli na izlet; sada novajlije traže sami. U traženju, bit će potpuno prepušteni opširnom znanju, i kad nadu neki prikladni predmet, bit će u nedoumici da li je to B tako dugo dok se veterani ne vrate. Ono što bi im, međutim, moglo pomoći, bilo bi neki podatak kojim bi mogli pronaći nit što vodi izravno do predmeta (recimo, da pronađu bilješku roditelja: stavio sam B iza vodokotlića – u tom slučaju bi prikladni predmet, ako bi još bio i nađen iza vodokotlića, bio skoro sigurno B).

– Ovako ispriopovijedana priča odgovara mogućnosti (a) u kojoj su veterani konačni suci o naravi predmeta. U mogućnosti (b) i sami veterani priznaju roditelje kao posljednje suce o nalazu.

– U drugoj verziji igre, ona se igra u više mahova, u više potraga. Predmet se nađe, opet ga se sakrije, i opet ga se traži, dok igračima ne dosadi.

Ima analogija između ovako opisanih igara i prakse upotrebe imena. Važna je razlika što su pravila igre kod djece eksplicitna, a u slučaju upotrebe imena implicitna. U igri potrage može se stoga lakše uočiti što čini identitet igre – važenje starih pravila i pristanak novajlija da se uključe u potragu (priznaju sud veterana, rukovode se njihovim opisom, traže ono što traže veterani). – No, čini se da bi i formiranje tradicije upotrebe imena moglo slijediti slična pravila igre, samo prešutna. U tom slučaju bi identitet tradicije (pitanje koje su osnivači teorije ostavili bez odgovora) činila spremnost sudionika da prihvate ista pravila, da prihvate sud veterana, i da namjeru da referiraju prilagodbe odgovarajućoj namjeri veterana.

– Analogije između »igre« upotrebe imena i igre potrage za blagom.

PRVA VERZIJA:

1. uloga autoriteta u osiguranju dostupnosti predmetu
a) autoritet grupe veterana. Ne samo da veterani iniciraju igru, pa im pripadaju historijske zasluge – oni imaju spoznajne povlastice, budući da su bili u neposrednom djelovanju i spoznajnom dodiru s predmetom.

b) eventualno, autoritet roditelja. Ukoliko želimo modelirati na primjeru igre i pozivanje na stručnjake, možamo lagano preinaciti pravila igre u pravcu alternative (b): uvede se dogovor da roditelji ocijene da li je doista nađen (pravi) predmet. U tom slučaju je cijela akcija potrage oslonjena na poštivanje autoriteta roditelja koji tu igraju ulogu sudaca.

2. napetost između opisne adekvatnosti i podrijetla opisa u kontinuitetu igre

Ako novajlije nadu predmet B koji nije blago B, ali odgovara opisu koji su dobili nastat će situacija koja u mnogome podsjeća na spor deskriptivista i tradicionista. Novajlije će se obradovati nalasku nečeg za što će držati da je blago, ali će ih dočekati hladni tradicionistički tuš konstatacije da je njihov nalaz predmet B, a ne B. Razumna strategija za novajlije će biti uobičajena deskriptivistička – da tvrde kako je prvobitni opis bio nepotpun, i da zahtijevaju novi, potpuni (»zasićeni«) opis koji bi odgovarao jedino pravom blagu B.

– Što ako se dogodi da je bilo pogrešaka u prvobitnom opisu B-a, i da B bolje odgovara prvobitnom opisu (slučaj Gödel-Schmidt)? Prevagnut će pozivanje na obavijesnu sponu između B-a i prvobitnog opisa, pri čemu će se novajlije osjećati zakinitima. U ovom slučaju prilično se jasno vidi međuigra i jaka ovisnost između obavijesne spona i pravila igre. Veterani i novajlije imaju podjednako jake argumente i postojanje obavijesne spona nije odlučno, sve dok se veterani ne pozovu na pravilo igre, po kojem svi traže predmet kojeg veterani traže. Tek postojanje takvog pravila dovodi obavijesnu sponu u prvi plan: gola činjenica da postoji obavijesna spona nije dovoljna za pobjedu veterana.

3. teška situacija nakon odlaska veterana

Napetost vlada između onog čime novajlije raspolažu, naime opisano znanje, i onog što se od njih traži – da, pronašavši predmet koji bi, po opisnim indicijama, mogao biti B, odmotaju klupko natrag, tražeći ishodište obavijesne spona, i provjeravajući da li je nađeni predmet odista izvor obavijesti, pa prema tome da li je B.

DRUGA VERZIJA

1. promjena intendiranog predmeta

Druga verzija igre, ona u kojoj se predmet više puta skriva i više puta traži, modelira slučaj Madagaskar. Neka u petoj potrazi blago B bude zabunom zamijenjeno nekim sličnim predmetom B⁺. U daljim potragama tragači će biti sve više rukovodeni obaviješću čiji je izvor B⁺. Ako se nakon dvadesete potrage dogodi da netko otkrije zabunu, i pokaže na B koji je ležao skriven u nekoj ladici, vjerojatna reakcija će biti da se ne traži B, već B⁺.

– Usporedba »igre« imenovanja i igre potrage za blagom pokazuje, između ostalog, slijedeće:

– tradicionistička slika upotrebe imena nije egzotična. Postoje druge prakse ili je lako moguće zamisliti (duge »igre«) u kojima vladaju slična pravila;

– karakterističan odnos informacijske spona i pravila igre koja zahtijeva tradicionističku sliku, nije ograničen na usko jezične »igre«. Bilo koja praksa u kojoj dolazi do izražaja intencionalnost, i u kojoj je moguće uvesti »proširenja« pozivanjem na autoritet, dopušta analogne sisteme prenošenja autoriteta;

– način danosti predmeta u igrama ove vrste primjenjiv je na različite propozicijske stavove, te figurira u opisu autecedensā različitih djelatnosti (u našoj priči, način danosti »predmet kojeg traže veterani« figurira u objašnjenju, točnije preciziranju cilja potrage u koju su se dale novajlije).

